

GÜNEL MƏMMƏDOVA

ADA Universitetinin müəllimi, BDU-nun doktorantı,
Azərbaycan, gmammadova@ada.edu.az

AZƏRBAYCAN KƏNDİNDƏ "SİNFİ MÜBARİZƏ" VƏ ONUN MAHİYYƏTİ (1925-1930)

Açar sözlər: Kollektivləşmə, kolxoz, sovxoz, sinfi mübarizə, qolçomaq

Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin yaran-
dığı gündən başlayaraq həyata keçirilən hərbi
kommunizm siyasəti dövründə bolşevik hökü-
məti mülkədarlara, torpaq sahiblərinə və varlı
kəndlilərə "qolçomaq" damğası vuraraq onlara
qarşı savaş açmışdı. Əvvəlki fəsilə də qeyd et-
diyimiz kimi, bir çox hallarda qolçomaqlara
qarşı aparılan mübarizə ortabab və yoxsul
kəndliləri də öz ağışına alaraq demək olar ki,
bütün kəndliləri əhatə etmişdi. Azərbaycan kənd-
ində həyata keçirilən hərbi kommunizm siya-
səti qolçomaqlara böyük zərbə vurmuş, sırası
kəndliləri də səfil vəziyyətə salmış və ölkəni
aclığa sürükləmişdi. Yeni iqtisadi siyasətin hə-
yata keçirilməsi nəticəsində digər sahələrdə ol-
duğu kimi, kənd həyatında da canlanma və yük-
səliş dövrü başlansa da, 20-ci illərin ikinci yarı-
sından etibarən qolçomaqlara qarşı başlanan ye-
ni hücum dalğası və kənd təsərrüfatının kollek-
tivləşdirilməsi siyasəti Azərbaycan kəndinə bö-
yük fəlakətlər gətirdi.

Azərbaycan kəndində sinfi ziddiyyətlər nə
Aprel işğalından əvvəl, nə də ondan sonrakı
dövrərdə Rusiyadakı kimi kəskin deyildi. Buna
görə də bolşevik hökumətinin 20-ci illərdə süni
şəkildə yaratmağa çalışdığı "sinfi mübarizə"
gözlənilən nəticəni verməmişdi. Kollektivləşmə
siyasəti isə sovet hökumətinin özünə əsas dayaq
saydığı kəndli sinfinin də inamını qırmış və bu
sinfi də özünə düşmən etmişdi. Bəzi hallar istis-
na olmaqla istər hərbi kommunizm dövründə,
istərsə də kollektivləşmə illərində sovet hökü-
məti saf, vicdanlı və dinə bağlı olan Azərbay-
can kəndlisini qolçomaqlara qarşı sinfi mübari-
zəyə cəlb edə bilmədi. Çünki Azərbaycan kənd-
lisi daim birgə yaşadığı varlı və qolçomaq sin-
findən deyil, sovet hökumətinin özündən narazi

idi. Buna görə də bolşevik hökuməti qolçomaq-
lara qarşı sinfi mübarizəni hərbi kommunizm
dövründə olduğu kimi, kollektivləşmə illərində
də güc strukturları və Bakıdan ezam olunmuş
fəhlə emissarların vasitəsilə aparmalı oldu.

SSRİ MİK və XKS-nin 1925-ci il 20 mart
tarixli qərarı ilə varlı qolçomaqların onlara
məxsus torpaqlardan istifadə etmək, orada ya-
şamaq və digər hüquqları ləğv edilmişdi. Bu
qərarla əslində mülkədarların və qolçomaqların
qanuni hüquqları ləğv edildi, onların torpaqları-
nın əllərindən alınması və özlərinin sürgün edil-
məsi prosesi başlandı [4, v. 23].

Əslində bu dövrdə tək-tək istisnaları çıx-
maq şərtilə kənddə sovet hökumətinin düşməni
qalmamışdı. Kəndin açıq müqavimət göstərən,
sovet hökumətini tanımayan yuxarı təbəqəsi hə-
lə sovet hakimiyyətinin ilk illərində ya təslim
edilmiş, ya da məhv edilmişdi. İnciləbə qədərki
Azərbaycan kəndində qolçomaqların, kapitalist
elementlərinin xüsusi çəkisi 10-13 faiz idi. On-
lar yararlı torpaq sahələrinin 29,6 faizinə malik
idilər. Əslində Azərbaycanda olan torpaqların
böyük hissəsi – 68,9 faizi çar məmurlarına və
xəzinəyə məxsus idi [10, s. 111].

Azərbaycanda varlı qolçomaq təsərrüfatları
sovet hakimiyyətinin ilk illərində 5-6 faiz,
1925-ci ildə 3 faiz, 1928-ci ildə isə 6,8 faiz,
1930-cu ildə 6 faiz təşkil edirdi [5, v. 235]. Ha-
kimyyət tərəfindən daim təqiblərə və diskrimi-
nasiyaya məruz qalan qolçomaq təsərrüfatları
1925-ci ildə ümumi kənd təsərrüfatı vergisinin
50 faizini [9, s. 43], 1927-ci ildə 32,7 faizini,
1928-ci ildə 18,5 faizini, 1929-1930-cu illərdə
isə 47,8 faizini verirdilər [16, s. 149; 13 s. 77].

Azərbaycanda qolçomaqlara qarşı mübari-
zə XV qurultaydan xeyli əvvəl başlasa da, ellik-

la kollektivləşməyə keçidlə əlaqədar olaraq qolçomaqlara münasibət məsələsi yeni şəkildə ortaya atıldı. Ölkədə yarannmış iqtisadi və siyasi şəraitlə bağlı 1929-cu ilin axırından etibarən kolxoz quruluşunun, eləcə də sovet hökumətinin bəzi məqsətlərini hesab edilən qolçomaqların müqavimatını qəti olaraq qırmaq və elliklə kollektivləşmə rayonlarında onları bir sinif kimi ləğv etmək siyasətinə keçildi. Bu siyasət ilk dəfə 1930-cu il yanvarın 5-də ÜİK(b)P MK-nin "Kollektivləşmənin sürəti və kolxoz quruculuğuna dövlət tərəfindən yardım edilməsi haqqında" kə qərarında təsbit olundu. Bu qərarda göstərilirdi ki, artıq ölkədə qolçomaqların iri istehsalını kolxozlarla əvəz etmək üçün maddi baza vardır. Bu cəhət qolçomaqların bir sinif kimi ləğv edilməsi siyasətinə keçilməsi üçün tam əsas oldu [17, s. 736].

Elliklə kollektivləşmə rayonlarında qolçomaqların bir sinif kimi ləğv etmək siyasəti, onun həyata keçirilməsi üsulları və formaları isə SSRİ MK və XKS-nin "Elliklə kollektivləşmə rayonlarında kənd təsərrüfatının sosialist-casına yenidən qurulmasını möhkəmləndirməsi və qolçomaqlarla mübarizə tədbirləri haqqında" 1930-cu il 1 fevral tarixli qərarında qanunvericilik yolu ilə rəsmi şəkildə salındı. Bu qərar kütləvi kollektivləşmə rayonlarında torpaq icarəsinə və maddi əməkədən istifadəyə icazə verən bütün köhnə qanunları ləğv etdi. Torpaq icarəsi və maddi saxlamaq hüququ qolçomaqların əlindən alındı. Qolçomaqların iş heyvanlarının, toxum ehtiyatlarının və ümumiyyətlə bütün əmlakının müsadirəsinə icazə verildi.

1930-cu ilin əvvəllərində təkcə pambıqçılıq rayonlarında varlı fərdi təsərrüfatlardan 6 min hektar torpaq sahəsi və 2 min baş iş heyvanı müsadirə edilmişdi. Ona görə də orta və varlı təsərrüfatların sahibləri öz mal-qarasını müsadirə olunmağın dərdindən ya kəsir, ya da dəyər-dəyməzinə satırdılar. 1930-cu ilin yanvarında SSRİ MK və XKS heyvanların kəsilməsinə qarşı mübarizə haqqında qərar qəbul etdi [10, s. 114]. Bu qərara uyğun olaraq Azərbaycan SSR XKS tərəfindən də "Azərbaycan SSR-də heyvanların gizli kəsilməsinə qarşı mübarizə haqqında" qərar qəbul edildi. Lakin heyvanların kəsilməsinin qarşısını almaq mümkün olmadı. Kollektivləşmənin ilk illərində Azərbaycanda mal-qaranın sayı yarımbaranı azaldı. Yalnız

1933-cü ildə görülmüş əlavə tədbirlər nəticəsində bu prosesin qarşısı alındı [18, s. 209].

1930-cu ilin fevralında SSRİ MK və XKS "Qolçomaq təsərrüfatlarının özbaşına köçməsinin və onlar tərəfindən əmlakın satılmasının qadağan edilməsi haqqında" qərar qəbul etdi. Varlı təsərrüfat sahibləri "qolçomaq" möhüründən yaxa qurtarmaq, qolçomaq isə ona doğru yönəlməmiş siyasətdən canını qurtarmaq üçün əmlakını satmaq və başqa yerdə köçmək kimi üsullardan istifadə edirdilər. Bunun qarşısını almaq üçün adı çəkilən qərara əsasən Azərbaycanda icarəyə komitələrinə tapşırıldı ki, özbaşına köçən və əmlakını satan varlıların əmlakı dərhal müsadirə edilsin. Beləliklə, hər cür təbirlər moruz qalan Azərbaycan kəndində sanki təhkimçilik dövrünü xatırladan qanunlar tətbiq edilməyə başlandı. Bütün bu sosial-siyasi proseslər "sınıf mübarizə" adı altında həyata keçirildi [11, s. 147]. Bu əsində qolçomaqların bir sinif kimi ləğv edilməsi uğrunda başlanan amansız mübarizə demək idi.

Qolçomaqlara qarşı mübarizə üç istiqamətdə aparıldı. Birincisi antisovet, antikommunist, əksinqilabi aktiv daxil idi. Bunlar Dövlət Siyasət İdarəsinin xətti ilə siyasi cinayətkar kimi həbs edilər, güllələnər, ailə üzvləri isə Sibirə və yaxud Orta Asiyaya sürgün edilirdi. İkincisi, kolxoz hərəkatına qarşı çıxış üçün varlı kəndlilər ailəsi ilə birlikdə yeno də həmin yerlərə göndərilirdi. Kəndlilərin digər şübhəli qismi isə respublikanın daxilində xüsusi yaşayış düşərgələrinə yerləşdirilirdi [8, s. 63-64]. Dövrün sənədlərinin araşdırılmasına görə, ən yüngül cəza hesab edilən üçüncü formadan Azərbaycanda ümumiyyətlə istifadə edilməyib, birinci və ikinci formalar isə geniş tətbiq edilib.

AK(b)P MK katibinin kollektivləşməyə qoşulmayan sərhəd rayonlarında qolçomaqların bir sinif kimi ləğv edilməsi barədə 26 yanvar 1930-cu il tarixli yanlış göstərişi qolçomaqlara qarşı aparılan amansız mübarizə yeni təkən verməklə yanaşı, bu prosesdə asırı sui-istifadə hallarının genişlənməsinə də zəmin yaradırdı. Qolçomaqların bir sinif kimi ləğv edilməsi üçün dairə qorqarğahları təşkil olunurdu. Qolçomaqların təsirinin güclü olduğu, ictimai və partiya işi zəif aparıldığından yoxsul, maddi və ortabab kəndlilərin bu işə hazır olmadığı yerlərdə qolçomaq sinfinin ləğv olunmasını əsas etibar ilə inzibati-məhkəmə or-

ganlan vasitəsilə həyata keçirilməsi mərkəz tərəfindən yerlərə tövsiyyə edilirdi [8, s. 64].

1929-1930-cu illərdə demək olar ki, hər ay Dövlət Siyasət İdarəsinin nümayəndələri tərəfindən yerlərdə qolçomaqların və varlı kəndli təsərrüfatlarının uçotu aparılırdı. 1929-cu ildə qolçomaq təsərrüfatlarının sayı 7954 idisə, 1930-cu ilin oyuğunda bu rəqəm 3312-yə enmişdi. Deməli bir il ərzində 4642 varlı kəndli təsərrüfatı məhv edilmişdi. Qolçomaq təsərrüfatlarının kütləvi məhv edilməsi və özlərinin isə həbs və ya sürgün edilməsinə baxmayaraq qolçomaq siyahılarında hər dəfə yeni adların əlavə edilməsi hesabına bu təsərrüfatların sayını ələ etdirən rəqəmlər azalmırdı, əksinə artırdı. Məsələn, 1930-cu il avqustun 1-də 3483, sentyabrın 20-də 3802 qolçomaq təsərrüfatı qeydə alınmışdı. 1931-ci ilin fevralında isə bu rəqəm 5309-a çatdırılmışdı [1, v. 173].

Bir çox hallarda öz fərdi təsərrüfatını saxlamaq istəyən, kolxozda daxil olmaq istəməyən ortabab kəndlilər də "qolçomaq quyruğu" adlandırılaraq qolçomaqlarla eyni şəkildə təqib edilirdi. Bir çox rayonlarda kəndli təsərrüfatlarının ən azı 10-15 faizi qolçomaq siyahılarına salınaraq təqib edilirdi. Qolçomaq və ya kolxoz hərəkatının əleyhdarı adı altında seçki hüququndan məhrum edilənlərin sayı 15-20 faizə çatırdı. Mütəmadi olaraq bütün rayonlardakı kolxozlarda yoxlamalar aparılır və hər dəfə yeni-yeni "qolçomaq"lar aşkar edilərkə kolxozlardan çıxarıldı. Qolçomağı müəyyən edən amillər o qədər çox idi ki, ortabab kəndlinin qolçomaq siyahısına çox asanlıqla salınırdı. İllik gəliri 300 manatı keçən, ticarətlə məşğul olan, kənd təsərrüfatı alətlinin, maşınların, binaların, dəyirmanların və s. icarəyə verən (qeyd edilənlərdən bir fayət idi) hər bir kəndli çox asanlıqla qolçomaq ("kulak") siyahısına salınırdı [10, s. 111]. Bütün bunlar kəndin orta təbəqəsinin kolxoz quruluşuna qarşı narazılığını və mübarizəsini gücləndirirdi.

Ortabablarla birlikdə kolxozda daxil olmaq istəməyən sırası kəndlilərə də "əksinqilabi", "antisovet", "bandit" və s. adlar verilir və onlara qarşı da qolçomaqlar üçün nəzərdə tutulmuş cəza tədbirləri tətbiq edilirdi. Beləliklə, mübarizə təkcə qolçomaqlara qarşı deyil, eyni zamanda "kim kolxoz girmədisə o, sovet hökumətinin düşmənidir" prinsipi ilə kolxoz hərəkatına

qarşı olan, kolxozda girmək istəməyən bütün kəndlilərə qarşı aparılırdı. Belə bir siyasət öz növbəsində hökumətin siyasətindən və kolxoz hərəkatından narazı olan kəndlilərin hökumətə qarşı qolçomaqların yanında yer almasına gətirib çıxardı.

Azərbaycanda qolçomaqlar sovet hakimiyyətinə qarşı gizli və açıq mübarizənin bütün formalarından istifadə etməklə yanaşı bəzi spesifik üsullarla da müqavimət göstərirdilər. Respublikada qolçomaqların müqavimatını gücləndirən bir sıra amillər mövcud idi:

Birinci, qəbilə-tayfa münasibətlərinin hökm sürdüüyü Azərbaycanda qolçomaq ardınca onun bütün qohum-aqrabası, nüfuzu daha çox olan qolçomağın ardınca isə bütün kənd gedirdi.

İkinci, dinə və milli adət-ənənəyə güclü inamı olan Azərbaycan kəndliləri Quranın qadağan etdiyi qanunlardan kənara çıxmırdılar. Kolxozlar isə kəndlilər tərəfindən "Quran qanunlarına" zidd hesab edilirdi. Məhz bu amil qolçomaqların müqavimət hərəkatında özünə çoxlu tərəfdar toplayırdı.

Üçüncü, sovet hakimiyyətinin elan edilmiş 10 il müddətində bu hakimiyyətdən heç bir köməklik görməyən kəndlilərin kolxoz quruculuğuna inamı yox idi. Bu inamsızlığı kəndlilərə qarşı yeridilən vergi siyasəti daha da gücləndirirdi.

Dördüncü, ömrü boyu xüsusi mülkiyyətçilik əhvali-ruhiyyəsi ilə yaşayan kəndlili kollektiv təsərrüfatda cəlb etmək, onun həyat tərzini dəyişmək könüllülük prinsipi ilə mümkün olmayan bir proses idi. Bu da təbii olaraq müqavimatın yaranmasına doğru aparırdı.

Beşinci, 1927/1928-ci ilin qış arzaq kampaniyasından sonra İttifaq miqyasında tətbiq edilən fəvqəladə tədbirlər Sovet hakimiyyətinə qarşı kəndlinin nəinki inamını qırdı, hətta kəndli Sovet hakimiyyətinə qarşı düşmən sinif çevrildi [11, s. 134-135].

Bir çox rayonlarda hətta kənd sovetlərinin rəhbər üzvləri belə qolçomaqlar tərəfinə keçib, onların haqqını müdafiəyə qalxmış və sovet hakimiyyəti orqanlarının ədalətsiz mövqeyinə etiraz əlaməti olaraq seçkiləri boykot etmiş və müqavimət hərəkatına qoşulmuşdular. Bu hərəkatlar gətirdikə böyüyrək kəndli hərəkatına çevrildi. Rayonların əksəriyyətində, o cümlədən Gəncə, Qazax, Şamaxor, Ağdam, Cəbrayıl, Quba, Lənkəran, Sabirabad, Göyçay və b. rayon-

larda bu cür antisovet hərəkatlar və üsyanlar baş vermişdi [15, s. 56-57]. Ölkəni kəndli və qolçomaq hərəkatı bürümüşdü. Sovet hökumətinin həyata keçirdiyi ədalətsizliklərə qarşı qolçomaqlar terror aktları da törətməyə, partiya və sovet rəhbərlərini öldürməyə başladılar. Təkcə 1930-cu ilin noyabr ayı ərzində ölkədə 19 terror aktı törədilmişdi. Bu zaman ölkədə mövcud olan qolçomaq qruplarının fəaliyyəti genişlənməmişdi, 65 qolçomaq hərəkatında 1240 nəfər iştirak etmişdi [14, s. 358-359]. Hətta Zayəmdə 1930-cu il noyabrın 14-də silahlı çıxış edən qolçomaqlar Bakı-Tbilisi dəmir yolunu ələ keçirmişdilər. Gədəbəy rayonunu Söyüdlü, Slavyanka, Nərimankənd, Süleymanlı, Ağas və b. kəndlərində qolçomaqlar hakimiyyət orqanlarının binalarının mühasirəyə almış, onlara ultimatum vermişdilər. Dağ atıcı briqadada artilleriyanı köməyə gələrək mühasirəni dağıtmışdı. Qolçomaq çıxışları respublikanın Gəncə, Biləsuvar, Lənkəran, Salyan, Cəlilabad və b. rayonlarında da baş vermişdi. Vəziyyətin ciddi olduğunu bilən Zaqafqaziya Ölkə Komitəsi AK(b)P MK-yə göndərdiyi gizli sənəddə bildirdi ki, 1930-cu ilin iyulunda Nuxa-Zaqatala, Kürdüstan-Zəngəzur və Gəncə qəzalarında baş verən qiyamı yatırmaq üçün əlavə silahlı qüvvə göndərilmiş [14, s. 359].

1929-1931-ci illərdə kəndli üsyanları ilə paralel olaraq "Qaçaq hərəkatı" yenidən canlandı. Kollektivləşməyə qarşı Gəncə, Zaqatala, Qarabağ, Şəki, Lənkəran və b. yerlərdə baş verən üsyanlar yatırıldıqdan sonra dağlara çəkilərək mübarizəni davam etdirən partizan hərəkatı da yenidən canlandı. Beləliklə, kəndli üsyanlarının başlanması və ona gicqə verən qaçaq hərəkatının, partizan mübarizəsinin baş qaldırması ilə Azərbaycanda sovet hakimiyyətinə qarşı mübarizə özünün yeni mərhələsinə qədəm qoydu. Bu mübarizəni xarakterinə görə bir neçə qrupa ayırmaq olar: a) Qolçomaqlar hökumətə ərəzə verməkdən imtina edib, məhsulu quyularda və digər yerlərdə gizlədir, bir sıra hallarda isə tamamilə məhv edirdilər. Mal-qaranı müsadirə olunmamaq üçün ya dağlara sürüb aparır, ya da kəsirdilər; b) Yerlərdə gələn partiya və komсомol nümayəndələrini döyərək kəndlərdən qovur, bəzi hallarda isə idarələri dağıtdırdılar. Bu cür hadisələr xüsusilə sovetlərə keçirilən seçkilər zamanı daha tez-tez baş verirdi; c)

Kəndli silaha sarılaraq hərbi birləşmələrə keçkin müqavimət göstərir, tez-tez isə partizanlarla birləşərək ordu hissələrinə, qatariyə bənzər qüvvələrə təşkil edirdilər [12, s. 50-51].

1929-1930-cu illərdə vəziyyət o qədər kasınlılaşmışdı ki, Zaqafqaziya Diyar rəhbərlərindən Ş.Əliyeva Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan KP-lərinin 6-cı konqresində Azərbaycan kəndlərində vəziyyətin get-gedə pisləşdiyini etiraf etməyə məcbur olmuşdu: "...Fəqət Azərbaycanda vəziyyət daha ağır və gərgin bir şəkildədir. Naxçıvan, Zaqatala, Şəki vilayətlərində ümumi kəndli üsyanları baş verdi, hökumət onlarla tam mənasında hərbi girmək məcburiyyətində qaldı" [12, s. 51]. Həqiqətən də, Cənubi Qafqaz respublikaları arasında ən gərgin vəziyyət Azərbaycanda idi. Belə ki, təkcə 1930-cu ilin mart ayında Cənubi Qafqazda qeydə alınmış 50-yə yaxın kütləvi silahlı üsyandan 40-ı Azərbaycanda, digərləri isə əsasən Gürcüstan və Ermənistanda türk əhalisinin yaşadığı ərazilərdə baş vermişdi [8, s. 76].

Ümumiyyətlə, 1931-ci ilin əvvəlində respublika ərazisində tərkibi 1200 nəfərdən ibarət olan 132 qolçomaq dəstəsi fəaliyyət göstərirdi [3, v. 454]. Kollektivləşmənin dörd ilində bu siyasətə qarşı 400-dən çox silahlı qaçaq dəstəsi mübarizə aparmışdı [8, s. 72].

Nuxa-Zaqatala bölgəsində baş vermiş üsyanda növbəti kəndin varlı və yoxsul təbəqələri, hətta yerli kommunistlərin özləri də iştirak etmiş, hakimiyyəti ələ keçirib iki həftə ərzində əllərində saxlamışdılar. Əlavə hərbi qüvvələrin cəlb edilməsi nəticəsində bu üsyan yatırıldı, üsyançılardan 180 nəfər öldürüldü, 150 nəfər yaralandı, 865 nəfər həbs edildi. Bu üsyanın yatırılması zamanı hökumət qoşunlarından da 73 nəfər öldürüldü, 79 nəfər yaralandı. Nuxa-Zaqatala üsyanı yatırıldıqdan sonra hakimiyyətin fəvqəladə üçlükləri tərəfindən bu üsyanda bir-bəşə və ya dolay yolla iştirak edənlərdən 1300 nəfəri həbs edilərək güllələndi və ya sürgünə göndərildi [2, v. 192].

Naxçıvanda Tuxarçinin komandanlığı altında qızıl əsgərlər üsyançı kəndlilərin üzərinə hücum etsələr də, məğlub olub qaçmağa məcbur olmuşdular. Üsyançıların xeyli hərbi sursat əldə etdiyi bu toqquşmada əsgərlərdən bir çoxu kəndlilərin tərəfinə keçmişdi.

Qarabağın Cəbrayıl qəzasında isə 600 nəfərlik rus əsgəri Sirik mahalının üsyançıları tərəfindən dağıdılmışdı. Sonradan gətirilən əlavə qüvvələrin köməyi ilə üsyan yatırılmış, dinc əhaliyə - qocalara, qadınlara, uşaqlara divan tutulmuşdu. Salamət qalanlar isə İrana qaçmışdılar. Samux, Qazax, Qarabağ, Goranboy və Tovuz bölgələrində qaçaqçılıq edənlərin sayı 5 mindən çox idi [12, s. 51-52].

Bu üsyanlara qarşı sovet hakimiyyəti amansızlıqla mübarizə aparmırdı. 1930-cu il yanvarın 3-də Zaqafqaziya Diyar Komitəsinin qəbul etdiyi "Antisovet elementlərinin tərkisilahl olunması barədə sanksiyalaşdırılmış kütləvi əməliyyat barədə" qərarının icrasını məqsədilə xüsusi "üçlüklər" və "beşliklər" yaradıldı və bu "üçlüklər" antisovet müqavimət hərəkatlarında iştirak edənlərə qarşı xüsusi əməliyyatlara başladılar. Təkcə Gəncə bölgəsindəki Y.Qasimov rəhbərlik etdiyi "fövqəladə üçlüy"ün həyata keçirdiyi hərbi-çekist əməliyyatının yekunlarında qeyd edilirdi ki, Gəncə və Gədəbəydə ələ keçirilmiş 1026 nəfərdən 366 nəfəri güllələnmiş, 316 nəfəri mühakimə olunub hərbi əsir düşərgələrinə göndərilmiş, qalanları isə Sibirə və Qazaxistana sürgün olunmuşdur [12, s. 53].

Zayəm Fövqəladə Üçlüyü tərəfindən 366 nəfər güllələnmişdir ki, onlardan 92 nəfər bənditizmə, 141 nəfər bənditləri himayədə, 119 nəfər üsyanlarda iştirak etməkdə, 13 nəfər isə antisovet təbliğatda edilmişdilər. Həbs olunan və sürgün olunanların sayı 316 nəfər idi. Təkcə Naxçıvan MSSR-in Keçili kəndində 17-si qadın olmaqla 70 kəndli güllələnmişdi [12, s. 53; 8, s. 72; 7, s. 21-31].

Bütün respublika rayonları boyu müşayiət olunan üsyanlar, kəndli iğtışaları, qolçomaq, qaçaq və partizan hərəkatları qüvvələr nisbətinin qeyri-bərabər olması səbəbindən dağıdıldı, bu hərəkatlarda iştirak edən və yaxud bunlarla dolay yollarla bağlı olanlar həbs edilərək ya güllələndi, ya da sürgünə göndərildi. Antisovet, antikolxoz üsyanlar əsasən 1929-1931-ci illərdə baş versə də, Sovet hökumətinin ağır cəza tədbirlərinə baxmayaraq kollektivləşməyə qarşı qaçaq və partizan hərəkatı 1935-ci ilə qədər davam etdi. Bununla bağlı olaraq fəvqəladə üçlüklərin də fəaliyyəti davam edirdi.

1932-ci ildən başlayaraq qolçomaqlar üzərinə hücum daha da gücləndirilsə də, planlaşdırıldığı kimi nə kollektivləşməni, nə də qolçomaqların bir sinif kimi tamamilə məhv edilməsini birinci beşillikdə həyata keçirmək mümkün olmadı. Bu proses yalnız ikinci beşillikdə yekunlaşdırdı.

Azərbaycanın ümumi kəndli təsərrüfatlarında 1929/1930-cu ildə ümumilikdə 7583, 1930/1931-ci ildə 3802 qolçomaq təsərrüfatı var idisə, onların sayı 1931/1932-ci ildə 1715-ə, 1932/1933-cü ildə 280-ə, 1935-ci ildə isə 80-ə enmişdi [6, s. 267]. Qolçomaqların sayca 90-100 dəfə azalması 1929-1935-ci illərdə "qolçomaqların bir sinif kimi ləğv etmək" siyasətinin "parlaq" nəticəsi idi.

Artıq 1936-cı ildə respublikanın bütün kəndli təsərrüfatlarının 85,2 faizi kolxozlarda birləşdirilmişdi. Ellilik kollektivləşmə Azərbaycanda kəndində əslində kəndli kolxozlara təhkim etdi. Ümumi mülkiyyət, dövlət mülkiyyəti adı altında ölkədə mülkiyyətsizlik yaranmış oldu və sovet hökumətinin mövcudluğunun sonuna qədər davam edən bu vəziyyət Azərbaycanda kəndlisinə səfalət və aqlıqdan başqa bir şey vermədi. Torpaqdan ayrı düşən kəndliyə özünü üçün işləmək imkanı verilməməklə yanaşı dövlət üçün işləmək marağı da yaradılmadı.

Qolçomaqlara qarşı aparılan repressiv tədbirlərdən yayına bilən təsadüfi "qolçomaqlar" da 1930-cu illərin ikinci yarısında həyata keçirilən kütləvi repressiyalardan canlarını qurtara bilmədilər. Məhz bu illərdə təxminən 3 milyondan bir qədər artıq əhali olan Azərbaycanda 20 mindən çox adam güllələndi, 110 min nəfər həbsə məhkum edildi, 200 mindən çox insan Sibirə və Orta Asiya çöllərinə sürgün edildi. Əslində ellilik kollektivləşmə illərində qolçomaqlara qarşı mübarizə adı altında həyata keçirilən siyasət 30-cu illərin dəhşətli repressiyalarının ilk dalğası idi. Çünki ellilik kollektivləşmə illərində baş verən hadisə və proseslər, kolxoz hərəkatına qarşı kəndlilərin aktiv və passiv müqaviməti qolçomaqların sinfi mübarizəsi kimi qələmə verilmiş, "qolçomaqlara qarşı sinfi mübarizənin gücləndirilməsi və onların bir sinif kimi ləğv edilməsi" pərdəsi altında Azərbaycanın bütün rayonlarında kəndlilərə qarşı soyqırım bənzər ağır cinayətlər törədilmişdi.

Ədəbiyyat siyahısı

1. ARDA, f. 1, siy. 74, iş 301.
2. ARDA, f. 379, siy. 3, iş 2 a.
3. ARPİSSA, f. 1, siy. 74, iş 15.
4. ARPİSSA, f. 1, siy. 74, iş 176.
5. ARPİSSA, f. 1, siy. 74, iş 305.
6. Azərbaycan tarixi. 7 cildə. VI c. Bakı, Elm, 2001.
7. Bünyadov Z. Qırmızı terror. Bakı, Azər-nəşr, 1993.
8. Cəfərov C. Stalinizm və Azərbaycan kəndi (1920-ci illərin sonları-30-cu illər). Bakı, Elm, 2012.
9. Əlimirzəyev X. Azərbaycan kəndi sovet hakimiyyəti illərində. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1963.
10. Həsənov C. "Ağ ləkə"lərin qara kölgəsi. Bakı, Gənclik, 1991.
11. İbrahimli F. Azərbaycan kəndində so-sial-siyasi proseslər. Bakı, Mütərcim, 1996.
12. İbrahimli X. Azərbaycan mühacirəti tarixi. Bakı, TEAS Press Nəşriyyat evi, 2015.
13. Məmmədov E. Kənd təsərrüfatının el-liklə kollektivləşməsi ərəfəsində Azərbaycan kəndində sinfi mübarizə (1927-1929-cu illər). Bakı, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 196.
14. Məmmədov N. Azərbaycan dövlət-çiliyi tarixində Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin yeri və rolu (1921-1938-ci illər). Bakı, Bakı Universiteti, 2012.
15. Məmmədov M.B. Köylü hərəkatı. Lenin milli siyasəti. Bakı, 2007.
16. Обзор о деятельности правитель-ства за 1929 и 1930 гг. Баку, 1931.
17. Sov. İKP qurultayları, konfransları və MK plenumlarının qətnamı və qərarları. II his-sə. Bakı, Azər-nəşr, 1954.
18. Şıxlinski Z. Azərbaycan kəndində so-vet quruculuğu (1926-1932-ci illər). Bakı, Azər-nəşr, 1975.

Резюме

Мамедова Гюнель

"Классовая борьба в азербайджанской деревне и ее суть"

Представленная статья посвящена мероприятиям Советской власти в области экономики после апрельского переворота 1920 года и дискриминационная политика раскулачивания Советов под лозунгом "классовой борьбы". Статья исследует нарушение прав крестьян в результате насильственной коллективизации и раскулачивания.

Ключевые слова: коллективизация, колхоз, совхоз, классовая борьба, кулак

Summary

Mammadova Gunel

"Class struggle in Azerbaijani village and its essence"

The present article focuses on Soviets economic policy launched in Azerbaijan after April coup-d'etat. The author critically analyzed Soviets "class struggle" forced collectivization and discriminative policy against kulak households. The article describes Soviet force collectivization policy and dekulakization process carried out in Azerbaijani village.

Keywords: collectivization, kolkhoz, sovkhos, class struggle, kulak